

Trója és az Iliász valóság tartalma

(from an unknown source)

A nemrég bemutatott Trója című film a nyers erő és a kiömlő vér orgiájává változtatja a világirodalom legősibb eposzát. Az újabb kutatások szerint Homérosz az Európa és a Kelet között lezajlott valódi háborút éneklie meg, s felvonultatja a trójai háború dokumentumait.

Szereztek halhatatlan hírnevet! — kiáltja Akhilleusz, s kardjával a trójai falak magasára mutat. A film harmincötödik percében járunk. Akhilleusz, a félisten szerepének eljátszásához csaknem tíz kilogrammnyi izomtömeget szedett magára Brad Pitt mesterséges fehérjetápokon élve, súlyokat emelgetve, a vívást gyakorolva.

A Warner Brothers filmvállalat semmilyen ráfordítást sem sajnált annak érdekében, hogy nyerseségen túltegyen a Gladiátor és a Gyűrűk ura című filmekre. A forgatókönyv alapjául az Iliász szolgált, amely huszonnégy énekben írja le, miként rohanta meg Trója várát százezer görög harcos „a lakosság írmagjának kiirtására áhítozva”.

Wolfgang Petersen rendező kétszáz tonna gipszet használt fel az öldöklés díszleteinek kiöntéséhez. Trója városfalait egy mexikói strandon húzták fel. Bikanyakú statiszta tizenegy és fél méter magas, üvegszállal megerősített műanyagból készült „falovat” vontattak be az ifjú Párizs városába. E hős idegenből elragadott kedvesét, szép Helenét a hildesheimi születésű Diane Kruger alakítja.

A forgatócsoport megjelent a film berlini bemutatóján. Akinek százhatvankét percnyi vérgőzös mámor után még volt kedve hozzá, az Peter O'Toole-hoz és Julie Christie-hez hasonló sztárokkal együtt ünnepelhetett abban a palotában, amely mindössze néhány száz méterre emelkedik attól a múzeumtól, amelyben hajdan a Heinrich Schliemann által a német népnek adományozott Priamosz-kincset elhelyezték (ennek néhány darabja jelenleg Oroszországban van).

Petersen, aki már diákként olvasta Homérosz Iliászát, a Nyugat ősi eposzának filmre vitelekor ezt nyilatkozta: „Igen nagy történet. Valóra vált egy álmom.” A Petersen-féle Trója kulisszái között szilikonból készült bábukon gázolnak át a harci szekerek, a talajba rejtett, kechuppal és görögdinnyével töltött műmirigyek szimulálják a szerteفرöccsenő belsőségeket, s a sebesültek művérrel töltött művégtagokat veszítenek el a harcban. A film mindent bemutat: a vért váll-lemeze mellett a kulcsont irányából a szív felé döfő kardokat, gyomrokba fúródó lándzsákat, ferdén a nyakba hatoló rövid töröket. Menelaosz a fogait köpködi beszéd közben. Petersen Daniel nevezetű harmincöt éves fia így mentegetőzött: „Apám nagyüzemben dolgozik.” A rendező pedig emígyen panaszkodott: „Minden egyre gyorsabb, egyre gyalázatosabb lesz.” Sajnos, maga is ludas abban, amit kifogásol.

Szó, ami szó, az eredeti mű sem sokat kényeskedik. Homérosz „a szívükben keserű gyűlölettel” lépteti fel Hellász hőseit. Nyilak fúródnak a harcosok gyomrába, s ömlik „a fekete vér”. Különösen galádul jár el Akhilleusz, aki tizenegy napon át újra és újra megcsonkítja a halott Hektór holttestét. Csakhogy a kivételes költői tehetségű Homérosz által a Kr. e. VIII. században megalkotott páratlan hősköltemény nem csak a mészárlásról szól. Homérosz harcosai udvariasan, teli szívvel és nemeslelkűen lépnek színre. Aiasz, aki az alkonyati sötétedésig küzdött ellenfelével, ajándékot adott át neki a harc végén. A filmben ellenben hosszú pengéjű karddal döfik le Aiaszt brutálisan.

Friedrich Schlegel a „legnagyobb idillköltő”-ként méltatta az ókori dalnokot. A német irodalom klasszikus korszakában annyira bolondultak érte, hogy Lichtenberg, a felvilágosodás képviselője így gúnyolódott a művelt polgárokon: „Oly sokat olvassák Homéroszt, hogy már az anyanyelvükön is »Agamemnón«-t értenek, valahányszor az »angenommen« (feltéve) szóra téved a tekintetük.” Napjainkra viszont megfakult a humanista műveltség e kulcsszövegének dicsfénye. Csakhogy egy példát említsünk: Akhilleuszt jobbára az Achilles-ínről ismerik. Ezért nem csoda, hogy Hollywood — szokás szerint — könnyedén kezelte a nyersanyagot, s a sajtó szerint nem látott benne többet „akciódrámá”-nál. A harcosok műanyagból készült vértetben lépnek elénk, és sisakjuk arcvédője még a felső ajkukat is eltakarja. „A jelmezek görög–rómaiak, a paloták minósziak, a hajók pedig a vikingekéire emlékeztetnek” — állapította meg Peter Jablonka tübingeni régész. A filmnek mindazonáltal némi érdeme is van. A celluloidszalag, amelyen digitálisan megsokszorozva ezerkétszáz rúdvitorla árasztja el az Égei-tengert, érzékeltetni képes az összecsapás méreteit, s akaratlanul is azt sugallja, hogy Homérosz megtörtént eseményről számolt be.

Habár Schliemann már bő százharminc évvel ezelőtt rábukkant a Dardanellák bejáratánál fekvő legendás város romjaira, a modern tudomány hosszú időn át tagadta az eposz bárminemű történetiségét. Franz Hampl, az ókori történelem kutatója még az 1970-es években is úgy vélte, hogy „az Iliász nem történelemkönyv”, vagyis Homérosz olyan költő, aki a képzelet verslábain szárnyalva a saját kútfejből merítette az elbeszélő költeményt.

Ez azért látszott valószínűnek, mert a Nyugat legelső költője egy rég letűnt korszakra pillant vissza. Kr. e. 1200 körül a Földközi-tenger egész térsége „súlyos gazdasági, társadalmi és demográfiai hanyatláson esett át” — mint azt Anthony Snodgrass cambridge-i professzor mondta. Az utakat felverte a gaz, a hidak összedőltek, de a legrosszabb az volt, hogy az ősi „műkénéi” Görögország elveszítette az írás képességét. Ebből a sötétségből hangzott fel ismét Homérosz szava négyszáz évvel később, s megjelenése olyan volt, mintha „vulkáni hegycsúcs emelkedett volna ki a semmiből” — ahogyan azt Walter Jens ókori filológus megfogalmazta. Mennyiben

több az éneke a letűnt őskor bizonytalan visszhangjánál? Éppen e vonatkozásban megy végbe manapság fordulat a hettitákkal és az ógörögökkel kapcsolatos kutatások terén. A vak költőt nem poétaként dicsőítik immár, hanem azt hangoztatják, hogy Homérosz krónikás volt, s pontos adatokat szolgáltatott a megelőző korszakról.

Fény kezd vetülni annak a kornak a félhomályába, amelyben az Iliász játszódik. A szakemberek agyagtáblák szövegeit betűzik ki, ásatásokat végeznek Mükénében és Spártában, ahol egykor Agamemnón és Menelaosz élt, Trójában pedig fáradhatatlanul folytatja munkáját a feltárásokat irányító tübingeni Manfred Korfmann a harminchét méter magas Hisszárlik-dombon. E kutatások eredményeként az alábbiak adódtak:

Friedrich Schlegel a „legnagyobb idillköltő”-ként méltatta az ókori dalnokot. A német irodalom klasszikus korszakában annyira bolondultak érte, hogy Lichtenberg, a felvilágosodás képviselője így gúnyolódott a művelt polgárokon: „Oly sokat olvassák Homéroszt, hogy már az anyanyelvükön is »Agamemnón«-t értenek, valahányszor az »angenommen« (feltéve) szóra téved a tekintetük.” Napjainkra viszont megfakult a humanista műveltség e kulcsszövegének dicsfénye. Csakhogy egy példát említsünk: Akhilleuszt jobbára az Achilles-ínről ismerik. Ezért nem csoda, hogy Hollywood — szokás szerint — könnyedén kezelte a nyersanyagot, s a sajtó szerint nem látott benne többet „akciódrámá”-nál. A harcosok műanyagból készült vértetben lépnek elénk, és sisakjuk arcvédője még a felső ajkukat is eltakarja. „A jelmezek görög–rómaiak, a paloták minósziak, a hajók pedig a vikingekéire emlékeztetnek” — állapította meg Peter Jablonka tübingeni régész. A filmnek mindazonáltal némi érdeme is van. A celluloidszalag, amelyen digitálisan megsokszorozva ezerkétszáz rúdvitorla árasztja el az Égei-tengert, érzékeltetni képes az összecsapás méreteit, s akaratlanul is azt sugallja, hogy Homérosz megtörtént eseményről számolt be.

Habár Schliemann már bő százharminc évvel ezelőtt rábukkant a Dardanellák bejáratánál fekvő legendás város romjaira, a modern tudomány hosszú időn át tagadta az eposz bárminemű történetiségét. Franz Hampl, az ókori történelem kutatója még az 1970-es években is úgy vélte, hogy „az Iliász nem történelemkönyv”, vagyis Homérosz olyan költő, aki a képzelet verslábain szárnyalva a saját kútfejéből merítette az elbeszélő költeményt.

Ez azért látszott valószínűnek, mert a Nyugat legelső költője egy rég letűnt korszakra pillant vissza. **Kr. e. 1200 körül a Földközi-tenger egész térsége „súlyos gazdasági, társadalmi és demográfiai hanyatláson esett át” — mint azt Anthony Snodgrass cambridge-i professzor mondta. Az utakat felverte a gaz, a hidak összedőltek, de a legrosszabb az volt, hogy az ősi „mükénéi” Görögország elveszítette az írás képességét. Ebből a sötétségből hangzott fel ismét Homérosz szava négyszáz évvel később, s megjelenése olyan volt, mintha „vulkáni hegycsúcs emelkedett volna ki a semmiből” — ahogyan azt Walter Jens ókori filológus megfogalmazta. Mennyiben**

több az éneke a letűnt őskor bizonytalan visszhangjánál? Éppen e vonatkozásban megy végbe manapság fordulat a hettitákkal és az ógörögökkel kapcsolatos kutatások terén. A vak költőt nem poétaként dicsőítik immár, hanem azt hangoztatják, hogy Homérosz krónikás volt, s pontos adatokat szolgáltatott a megelőző korszakról.

Fény kezd vetülni annak a kornak a félhomályába, amelyben az Iliász játszódik. A szakemberek agyagtáblák szövegeit betűzik ki, ásatásokat végeznek Mükénében és Spártában, ahol egykor Agamemnón és Menelaosz élt, Trójában pedig fáradhatatlanul folytatja munkáját a feltárásokat irányító tübingeni Manfred Korfmann a harminchét méter magas Hisszárlik-dombon. E kutatások eredményeként az alábbiak adódtak:

— Homérosz a Kr. e. 1190 körül kibontakozott kelet–nyugati konfliktust írja le;

— igen jól ismerte a két ellenséges tábor;

— az eposz megírásához ősrégi szteléket és dokumentumokat használt fel, amint azt az Iliász második énekében levő „hajókatalógus” bizonyítja.

A temetési szertartások, a bikakultusz és az Iliász huszonharmadik énekében ábrázolt emberáldozat — Patroklosz sírjánál tizenkét trójai és két kutya torkát vágják át —, valamint a Homérosz által elbeszélte számos egyéb jelenet egyaránt az eposz „mükénéi magvára utal”. A költő minduntalan bizonyítja, hogy kiválóan tájékozott a megelőző korszakot illetően. Hősei hosszú haját viselnek és lószőrrel díszített sisakot hordanak az akkori kor férfidivatjának megfelelően. A Balkán felől érkező nyugati szél, a zefír végigsöpör a trójai síkon, amint azt mindmáig teszi.

A trójai ásatásokat vezető Korfmann „tonnaszámra” ásott ki lócsontokat a Hisszárlik-dombon és környékén. Úgy véli, hogy a trójaiak „harc méneket tenyésztő központ”-ot üzemeltettek, s a városon keresztül bonyolódott le a nyugat felé irányuló lókereskedelem. Homérosz nagy lóbolondokként tartja számon szép Helené elrablóját. Minduntalan „paripaszelídítő”-nek nevezi őket, s leírja a város előtti lóversenypályát, amelyen nemes hajtók versengtek harci szekereikkel.

Még Odüsszeusznak az Iliász tizedik énekében említett híres sisakja is valódinak bizonyult. E sisakot bőrből készítették, belül filccel bélelték, kívül pedig „fehér fogú vadkanok agyari”-val díszítették. Pontosan ilyen főfedőt találtak az Attikai-félsziget egyik sírkamrájában, amely Kr. e. 1200 körülről származik.

Elsősorban a hajdani Hettita Birodalom Ankara közelében található egykori fővárosában, Hattusában folytatott ásatások árulkodnak az eposz történelmi megalapozottságáról. Körülbelül harmincezer ékírást tartalmazó dokumentumot tártak fel itt: a Kr. e. XIV. és XIII. századból származó államszerződéseket, diplomáciai postát és királyok által írott leveleket.

Az ókori Kelet kutatói, köztük a tübingeni Frank Starke a legapróbb részletekre is kiterjedően vették nagyjító alá a mállatag és részben széttöredezett agyagtáblákat. Ennek eredményeként megállapították, hogy a Homérosz által említett tulajdonnevek közül sok az anatóliai állami kancellária négyszáz évvel régebbi szövegeiben is

felbukkan. A Tróját környező vidéket a hettiták Truisza országaként, a görögök pedig Tróaszként tartották számon (Trója másik görög elnevezése, Ilion a hettita Viluszából vezethető le). Az akhájok összefoglaló néven emlegetett görögöket ahhijava néven említi az egyik hettita diplomáciai feljegyzés. A trójaiakat védelmező isten, Apollón neve az egyik hettita szerződésben Apaluniasz, azt állítván, hogy Vilusza istene. Agamemnón és Menelaosz atyja, Atreusz Attrisszijaként szerepel I. Arnuvanda hettita király egyik okiratában.

Az ókori görögöket kutató bázeli Joachim Latacz számos indíciум ismeretében állásfoglalásuk revideálására szólította fel tudományágának művelőit. Az eposz cselekménye „történelmi kulisszák” között játszódik, állapítja meg Latacz Trója és Homérosz című, figyelemre méltó könyvében, amely igyekszik helyére tenni a költészet és a valóság viszonyát. „Míg a régészet feltárja a csontvázakat, addig az Iliász felrakja rájuk a húst” — véli a szerző.

Korfmann, a régészek pápája (aki nemrégiben felvette a török állampolgárságot) ugyancsak nem hisz már a véletlenekben: „Jelenleg minden amellet szól, hogy Homéroszt komolyan kell venni, s valóságon nyugvó emlékezeten alapszik a görögök és a trójaiak katonai összecsapását elregélő eposz.”

Csakhoggy ezzel az új tézissel egy újabb probléma is felvetődik: több mint négyszáz év írásnélküliség választja el Homéroszt Agamemnón és Akhileusz korszakától. Honnan származott a görög bárd tájékozottsága? Miként jutott értesülésekhez? E kérdések kapcsán a kutatók érdeklődésének homlokterébe került a múzsák nagy felkentjének rejtélyes alakja. Már az ókori athéniek is isteninek minősítették Homéroszukat. Bizonyos rapszódoszok, vagyis görög vándordalnokok egyvégtében képesek voltak előadni az Iliászt (ez körülbelül negyvenöt óráig tartott). Az eposz szerzőjéről viszont vajmi keveset tudunk. Annak ellenére, hogy az ókorból hét életrajza maradt ránk. Ezek arról tudósítanak, hogy a költő egy gyapjúfonásból tengődő asszony házasságon kívüli gyermekeként látta meg a napvilágot, s rögtönző vándordalnokként kereste meg a betevő falatot. Hébe-hóba tanítóként is tevékenykedett, de nemsokára elveszítette a szeme világát, s végül afeletti mérgében halt meg, hogy képtelen volt válaszolni két halászfű találós kérdésére: „Kinn maradt, amit fogtunk, s azt hozzuk, ami megszökött előlünk” (a válasz: tetvek).

A modern kutatás már régen kimutatta e hiedelmek valótlanságát. Homérosznak nincstelen csavargóként nem állt volna módjában pontosan leírni a nemesség drága bútorait és finom ruházatát, a termeikben illatozó gyertyák füstjét, a ragyogó fegyvereket, pajzsokat és vasból készült lábszárvédőket. Az viszont kétségtelen, hogy Homérosz fellendülő korszakban élt. Dél-Európa a Kr. e. VIII. században kilábalt a „sötét korszak”-ból. A kereskedelem fellendült, s a hellének új partok felé törekedtek evezős gályáikon. Cipruson és Marseille-ben görög gyarmatosok szálltak partra. Mások egészen a Donig eljutottak szurokkal bevont, háromevezős gályáikon a

Fekete-tengeren át.

Homérosz ebben a felvirágzó korszakban született. Latacz abból indul ki, hogy a nagy költő Szmirnában (a mai Izmirben), a kis-ázsiai partvidéken látta meg a napvilágot jó módú szülők gyermekeként Kr. e. 770-ben. Negyvenéves korában alkotta meg hőskölteményét, amely felelevenítette a dicső múltat, s amelyben a görög nemzet új öntudatra ébredése tükröződött. Alaptalannak bizonyult az a régi keletű gyanú, hogy Homérosznak nem állt rendelkezésére az alkotáshoz szükséges papirusz. Az egyiptomiak ugyanis már Kr. e. 1050-ben exportálták a papirusz alapanyagát Búbloszba épületfáért cserébe, s az Attikai-félsziget lakossága kereskedelmi kapcsolatban állt ezzel a várossal.

A Földközi-tengeren túlról egyéb segítség is érkezett, a föníciai írás, amelynek csupán huszonkét betűje volt, s könnyen el lehetett sajátítani. Az ógörögök azonnal átvették ezt az írásrendszert, s javítottak is rajta. Hellász ennek a Kr. e. 750-ben kifejlesztett ábécének a birtokában emelkedett fel kultúrnemzetté, s ragadta magához az ókori Kelettől a vezető szerepet. A korabeli epikus énekmondók, az aoidoszok közvetítésével ezer év szájhagyomány révén megőrzött emlékezetét rögzítették papiruszon, falemezeken és agyagtáblákon. Homérosz mindennek épp a csomópontjában élt. Az Iliászból kiderül, hogy szerzője kiválóan ismerte a szájról szájra terjedő költészet régi keletű technikáját.

Abban az időben több tucat hárfaművész „turnézott” Görögországban. A búbloszi palota freskóin köntösbe burkolódzva az elefántcsont keretű hangszerüket pengetve láthatjuk ezeket az előadóművészeket. Az Iliásznak is sajátos színezetet kölcsönzött, hogy ezek az órákon át recitáló dalnokok szívesen éltek nyelvi fordulatokkal és állandó jelzőkkel. Az eposzban minduntalan megjelenik a „rózsaujjú hajnal” (magyarán felkel a nap). A szövegben minduntalan visszaköszön „sisakrázó” Hektór, „gyors lábú” Akhilleusz, illetve „leleményes” Odüsszeusz.

Homérosz művében ugyanakkor jól átgondolt kompozíció mutatkozik meg, az alapanyag olyan alakítása, amelyre csak az írás nyújtott módot. A szerző mindössze ötvenegy napba sűríti a cselekményt, s emiatt az ostrom tizedik esztendejében kezdi elbeszélését.

A cselekmény már az első énekben igen mozgalmas: Agamemnón, a görög fővezér szemet vet Bríszéiszre, a legerősebb görög harcos, Akhilleusz által zsákmányolt rabnőre, s azonnal meg is szökteti a szép nőt. A meglöpött hősben forr a méreg, s dacosan kiválik a harcból. Ebben az Iliász főmotívuma nyilvánul meg: a sérelem és az összekülönbözés.

Óriási feszültség telepszik a Szkamandrosz folyó síkságára. A madárjósok félve tekintenek az égre, az istenek pedig leszállnak a földre a hősök álmaiban. Amikor pedig már a pestis is kitör a görög táborban, kritikussá válik a helyzet. A trójaiak Hektór vezetésével áttörik az ostromgyűrűt.

Petersen filmjében ez az első nagy csatajelenet. Helikopter hordozta kamerák pásztázzák a pajzsok végtelen sorát, amelyek mögött ezerkétszáz statiszta ordít dühödten. A filmvásznon ezután a görög Aiász tűnik fel (az óriás termetű, két méter magas Tyler Mane alakítja), aki pörölllyel a kézben harcol, s csak akkor pusztul el vértől bugyborékoló torokkal, amikor ellenfele egymás után kétszer döfi bele a kardját az altestébe.

Csak Akhilleusz visszatéréssel fordul a kocka a csatamezőn. Az eposz szövege szerint a bosszúszomjas hős domború mellvértben, dárdával ront rá a trójai Hektorra, s halálos döfést mér rá. Ezután a holttest mindkét lábát átfúrta a sarkától a bokáig, ökörbőr szíjat vont át rajta, s a harci szekerral vonszolja ellenfelének tetemét a porban.

Homérosz verssorai lávaként ömlenek. A régészek kimutatták, hogy a költő zseniálisan örökített meg egy tényleg megtörtént, nagy horderejű eseményt, amelynek korántsem csekély a történelmi tartalma. Az Iliászból számos kardnak díszíti a markolatát „ezüst dudor”, amely a mükénéi fegyverek jellegzetes része. Az eposz negyedik énekében nyilvánvalóan találja hasba Menelaosz királyt. Amikor kihúzta a szerencsésen fennakadt nyilat, annak két éles horga hátrafelé hajlott. Trója romjai között éppen ilyen horgas nyílhegyeket fedeztek fel.

Ugyanakkor nemcsak a részletek egyeznek, hanem a Homérosz által bemutatott politikai világhelyzet is jól összevág az újabb kutatási eredményekkel. A bronzkor vége felé a legfőbb konfliktus a Keletnek Európával, Anatóliának Attikával vívott harca volt.

Az athéni Német Régészeti Intézet ásatásai azt bizonyítják, hogy Kr. e. 1400 körül monumentális várpaloták létesültek Hellaszban, többnyire magas hegyhátakon, s a hegyek lábainál alsó városok húzódtak meg. Eddig tíz ilyen várra bukkantak rá.

Ezekben a hatalmas méretű kőtömbökből kötőanyag nélkül felépített erődítményekben éltek azok a királyok, akiket Homérosz a költő Agamemnón, Odüsszeusz, Nesztor és Menelaosz néven küldött hadba Trója ellen. Hatalmas tűzhelyek voltak e várak tróntermeinek közepén, ahol az első európai nagyhatalom, a mükénéi birodalom vezetői éltek.

Az Iliász szerint a görög haderő Mükéné királyának, Agamemnónnak a vezetése alatt gyülekezett Aulis kikötőjében. Onnan indult útnak a flotta ezeregyháromezrenél több hajója Lemnosz és Tenedosz szigetét megkerülve a Hellészpontosz (Dardanellák) felé. Homérosz az Iliász második énekében huszonkilenc görög seregről tesz említést. A kutatók az igen pontos csapatfelvonulási jegyzék alapján azt feltételezik, hogy Homérosz bronzkori dokumentumokat vagy királyi kancelláriák ősi jelentéseit vette alapul. **A táblázatszerű hajójegyzék meglepő egyezéseket mutat a mükénéi palotában talált, a Kr. e. XIII. századból származó kereskedelmi és árjegyzékekkel. A hajójegyzék százhetvennyolc helységről tesz említést. Több falunak a helyét már**

Homérosz és kortársai sem ismerték. A Thébában újabban felfedezett agyagtáblák szerint virágzó települések voltak ezek. Leszbosz, Khiosz és Számosz szigete nem vett részt az invázióban, mert kerámiatöredékek alapján kimutatták, hogy e szigeteket csak a trójai háború után száz évvel népesítették be az ógörögök.

Ugyanakkor Keleten is kialakult egy szuperhatalom: a hettiták állama. A hettita királyok csúcsos süvegükben trónoltak az oroszlános kapuk által őrzött fővárosban, Hattusában, a mai anatóliai Bogazkale mellett. A hettiták népe Kr. e. 1350 körül az akkori ókori világ harmadik hatalmává emelkedett fel Egyiptom és Mükéné mellett. A hettita harci szekerek egészen a Földközi-tenger nyugati partvidékéig nyomultak előre. Vilusza/Trója a hettiták vazallusa lett. Homérosz tizenöt kis-ázsiai népet vonultat fel a trójaiak oldalán. E szövetség egészen Anatóliáig terjedt.

Az ékírásos feljegyzésekből kiderül, hogy Trójának a hettita szövetségbe való bevonása után rövidesen vizály alakult ki. II. Hattusili hettita király uralkodása idején eltértek a szemben álló felek érdekei a Földközi-tenger partján fekvő ütközőállamok miatt. „Testvérem, a háború nem lenne jó a számunkra” — írta figyelmeztetőleg az állig felfegyverzett Hettita Birodalom uralkodója. Csakhogy a görögök nem hallgattak rá. A feszültség azután Kr. e. 1190 körül kirobbant. A trójai háború végén a Hettita Birodalom letűnt, Egyiptom elszegényedett, Ciprust, a rézbányászat központját feldúlták, s egész Levante lángokban állt. Az ókorra ráköszöntött a sötétség korszaka.

Ez a korszak azért nem volt annyira vigasztalan. A Peloponnészosz- és Attikai-félszigeten a legújabb időkben felfedezett régészeti leletek szerint a görögök szerény szinten tovább fejlődtek. A korai helladikus fejedelmek anyagi erejéből futotta arra, hogy dalnokokat tartsanak udvarukban. A nemes közönség karosszékekben ülve, égetett agyag boroskupával a kézben hallgatta, hogy az ősei miként szálltak „csőrös gályák”-ra, hogy diadalmaskodjanak Hellészpontosznál ellenségük felett.

„A sötét századok fejedelmei tisztelték őseiket, s fétisként őrizték fegyvereiket” — véli Joseph Maran heidelbergi régész. Homérosz minden bizonnyal valamelyik fejedelmi pártfogójának palotájában látta Odüsszeusz vadkanagyarakkal diszített sisakját.

A kelta bárdok példája azt bizonyítja, hogy a szájhagyomány révén terjedő költemények meglepő hűséggel képesek konzerválni történelmi tényeket. A dalnokok szigorúan ügyeltek a tulajdonnevek helyes ejtésére, a történelmi tudás hű közvetítésére. Csak a konzervatív kutatók kis csoportja képtelen elhinni mindezt. Frank Kolb tübingeni ókori történész vezetésével ragaszkodnak a régi keletű dogmához, amely szerint a történelem és a valóság az Iliász esetében két különböző dolog. Szerintük Korfmann az orránál fogva vezeti a közvéleményt, Trója pedig nem volt több porfészeknél.

Kolb az utóbbi időben kissé alább adta. A tübingeni egyetem dékánja megróttá

ugyanis becsületsértő kijelentéseiért. Amikor ez sem bizonyult elegendőnek, Korfmann a stuttgarti bíróságnál perelte be ellenfelét. Az idén februárban megszületett peren kívüli egyezség értelmében Kolb nem szidalmazhatja többé régész kollégáit, mert különben ötezer-egyszáz euró bírság fenyegeti.

A kutatók vitája némi pozitívumot is eredményezett: élesítette a kritikai érzéket. Bizonyos dolgokban **Homérosz is tévedett. Szerinte az akháj hősök vasból készült kardokkal hadonásztak a trójai falak tövében, ámde a vasfegyverek csak kétszáz évvel később terjedtek el.** Az Iliász költője is hajlott a túlzásra.

A homéroszi eposz ennek ellenére alkalmas arra, hogy útmutatással szolgáljon a bronzkort illetően. Homérosz az Iliászban népesnek nevezte Trója városát, amelyet pompás utcák hálózta be. A várhegyen ott állt Priamosz hatvankét helyiségből álló királyi palotája. Amikor Schliemann 1871-ben megérkezett a Hisszarlik-dombhoz, eleinte semmit sem lehetett látni a hajdani Trójából. Mindössze húszezer négyzetméternyi terület volt falak közé zárva. Még tizenöt évvel ezelőtt is az volt az uralkodó nézet, hogy Trója nem volt több kalózkodó fészkenél.

A település valódi méreteit Korfmann tárta fel. Kimutatta az alsóvárost, amelyet mély árkok vettek körül. Megítélése szerint Trójában állami kancellária működött, s ez a hadászati szempontból kedvező helyen, közvetlenül a szélfúttá Dardanellák mellett található városállam ellenőrizte a Balti-tenger mellékéről érkező borostyán, az Afganisztánban bányászott lapis lazuli, a kínai eredetű jade és az üzbegisztáni lelőhelyekről származó ón kereskedelmét.

Ez lett volna az akhajok támadásának oka? Az mindenesetre tény, hogy a Kr. e. 1180 körülre datált VII/a réteget vastag hamu fedi, s ez tűzvész eredménye. Korfmann csontvázakat is talált, s rábukkant néhány halom hajítólövedékre. Ezt a muníciót már nem tudták kilőni, s az erőd eleste után észrevétlen maradt.

A legnagyobb meglepetést az okozza, hogy Priamosz, Hektór és Parisz hazája az ókori Kelet kultúrájához tartozott. **A trójaiak más nyelven beszéltek, mint az ógörögök, s más isteneknek áldoztak.** Korfmann szerint ehhez még hozzá kell szokni, ámde ez a város „egyértelműen Anatólia felé tájékozódott”. E régész többek között az alábbiakat tárta fel Trója területén:

- egy pecsétet az egyik hettita dialektus írásjegyeivel;
- mázsaszámra sötét színezetű edényeket, „anatóliai szürke árut”;
- egy szíriai istent ábrázoló bronzszobrot.

Ezenkívül tizenhét sztélé is napvilágra került. Sok kutató szerint ezek nem mások, mint Apaluniasz szent kövei. E trójai istenség alakját már jó ideje heves vita övezi. Homérosznál ugyanis a hasonlóan csengő Apollón — a művészetek istene — oltalma alatt áll Trója. Apollón védelmezi Priamosz harcosait, sőt, pestissel fertőzött nyilakat lő a görögök táborába.

Az ógörögök Kr. e. 1200 körül még nem ismerték Apollónt, aki később vonult be a

görög panteonba. A kutatók szerint az ógörögök csak keleti ellenfelük bukása után „honosították” a trójai főistent, s telepítették át az Olümposzra. Mindennek alapján egyre egyértelműbbé válik, hogy agresszív, zsákmányszerző görögök nyomultak be Kis-Ázsiába. Tenyészállatokra, legelőkre és a szomszéd kincseire fáj a foguk. Ezért rabolták ki a keleti palotavárosokat.

Ez Homérosznál másként fest, legalábbis látszólag. Az Iliászban egy asszony elnyeréséért folyik a rengeteg öldöklés; e vonatkozásban Homérosz a közönségizlés ugyanazon szabályainak engedelmessé válik, mint Hollywood. „Az emberek mindig is háborúztak. Némelyek hatalomra, mások dicsőségre és tiszteletre áhítoztak, megint mások pedig szerelemre vágytak” — olvasható a Warner filmvállalat sajtóközleményében. A szerelmespár „egy egész civilizáció bukását okozta”.

Történelmi szemmel nézve ez képtelenség. Homérosz a mondából vette a Heléna-motívumot. Mi mást tehetett volna? A hallgatósága ugyanis illatfelhőbe burkolódzó udvaroncokból állt, akik nem szívesen hallgatták volna, hogy ősapáik pénzvágytól hajtva rohanták le Kis-Ázsiát.

Ám aki figyelmesen olvassa az Iliást, az észreveszi, hogy Homérosz újra és újra fellebbenti a fátylat a támadás igazi indítékairól. **Mivel a trójai falak nem estek el, a görögök végigrabolták a partvidéket. Az eposz szerint Akhilleusz marhát lopott Ida hegyén, Odüsszeusz pedig gabonát próbált szerezni Trákiában.**

Akhilleusz találóan megfogalmazta ezt. Agamemnont, a görög hadsereg fővezérét így becsmérelte: „Te, kapzsiság netovábbja!” Sztrabón, az ókori földrajztudós (Kr. e. 64 – Kr. u. 23) igazat adott neki: Heléna elrablása széplélekre valló kitaláció. A hadjárat valójában azt döntötte el, hogy ki uralja a világot.

Egyelőre még nem fejtették meg az Iliász összes rejtett üzenetét. Homéroszt túlságosan hosszú ideig tartották tehetséges költőnek és a nyugati irodalom megalapítójának, s csak fokról fokra fedezik fel a Kr. e. XIII. század koronatanújaként.

Még a Homérosz által leírt temetkezési szokások és halotti rítusok is új felismerésekre indíthatják a régészeket. Joseph Maran szerint Anatóliában, sajnos, elhamvasztották a halottakat. Elszenesedett csontmaradványokon és elefántcsontból készült bútorok szilánkjain kívül nem maradt fenn semmi más. Hektórnak az Iliász utolsó énekében leírt temetése azonban szolgál részletekkel. A halott hőst először elégetik magas máglyarakáson, majd a gyászolók borral locsolják le a parázsló hamut, s az elszenesedett csontokat bíborszínű anyaggal bélelt aranyládikóba zárják, amely azután sírkamrában tűnik el.

„Így rendezték ők a lovas Hektór temetését” — e szavakkal zárul a Nyugat ősrégi eposza. Homérosznál nincsenek győztesek, az iszonyatos küzdelem mindenkit felőröl.

Az Iliász minden ókori hallgatója tudta, hogyan folytatódott a monda: Odüsszeusz a

fából készült ló révén túljárt a trójaiak eszén. A görög sereg nem tért haza a büszke flottájával, hanem szétszóródott a világ mind a négy égtája felé. Odüsszeusz tíz éven át bolyongott a tengeren. És Agamemnón? Alighogy hazatért, a fürdőhelyiségben végzett vele a felesége, Klütaimnéztra.

A szenvedésből tanulni kell, vélte Aiszkülosz, a drámaköltő, aki igen nagyra tartotta elődjét, Homéroszt. Már csak emiatt is érdemes beleolvasgatni az Iliászba a film kapcsán.